

استناد به این مقاله: حریری، نجلا، زرین آبادی، زرین (۱۳۹۰). تحلیل جمعیت شناختی هوش معنوی کتابداران دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان. پژوهش‌نامه کتابداری و اطلاع‌رسانی، ۱(۲)، ۲۹-۴۴

تحلیل جمعیت شناختی هوش معنوی کتابداران دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان

دکتر نجلا حریری^۱، زرین زرین آبادی^۲

دریافت: ۱۳۹۰/۸/۶، پذیرش: ۱۳۹۰/۹/۳۰

چکیده

هدف: هدف این پژوهش تحلیل هوش معنوی کتابداران بر حسب ویژگی‌های جمعیت شناختی آنها در دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان است.

روش: روش پژوهش پیمایشی تحلیلی و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه هوش معنوی کینگ است. جامعه پژوهش را ۱۶۶ نفر از کتابداران دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان تشکیل می‌دهد که موفق به احراز پست کتابدار شده‌اند و دارای حداقل مدرک دیپلم هستند؛ از این تعداد، نمونه‌ای به تعداد ۱۱۵ نفر انتخاب شدند که ۱۰۰ درصد پرسشنامه‌های توزیع شده دریافت شد.

یافته‌ها: میانگین هوش معنوی کتابداران ۸۱/۶ است که با توجه به حداکثر میانگین که می‌توانست ۹۶ باشد، در حد بالا محسوب می‌شود. از بین ویژگی‌های جمعیت شناختی، رابطه معنی‌داری بین جنسیت، مقطع تحصیلی، سن، سابقه کار، وضعیت تأهل با میزان هوش معنوی بدست نیامد. تنها رابطه بین رشته تحصیلی و میزان هوش معنوی دار بود.

نتایج: با توجه به عدم رابطه معنی‌دار هوش معنوی با ویژگی‌های جمعیت شناختی کتابداران (به جز رشته تحصیلی) به نظر می‌رسد هوش معنوی با عوامل دیگری فراتر از ویژگی‌های جمعیت شناختی در ارتباط باشد. تحلیل عمیق‌تر هوش معنوی و شناخت عوامل مرتبط با آن نیازمند مطالعاتی است که همبستگی عوامل دیگری مانند عوامل فرهنگی و جامعه شناختی را با هوش معنوی مورد توجه قرار دهد.

کلیدواژه‌ها: هوش معنوی، تحلیل جمعیت شناختی، کتابداران، دانشگاه‌های دولتی اصفهان

^۱. دانشیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، nadjlahariri@hotmail.com

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران،

zarrinzarrinabadi@yahoo.com

مقدمه

انسان موجودی چند بعدی است که برای رسیدن به کمال و موفقیت در امور کاری و روزمره، نیازمند درک همه ابعاد وجودی خود و فهمیدن موقعیت‌های مختلفی است که در آنها قرار می‌گیرد. در این میان بعد وسیعی مانند "معنویت" که بر بسیاری از جنبه‌های وجودی و عرصه‌های زندگی انسان مؤثر است، اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. "معنویت" حالتی را برای فرد ایجاد می‌کند که انسان به دنبال خویشن خود بوده و به تفکر در اموری فراتر از مسائل روزمره پردازد و به دنبال معنای زندگی و هوشیاری و آگاهی در سطح متعالی باشد. می‌توان گفت "هوش معنوی" همان هوشی است که به کمک آن به تجزیه و تحلیل مسائل اساسی در زندگی و حل مشکلات پرداخته، به فعالیت‌های خود معنا و ارزش می‌دهیم و اعتبار رفتارهای خود را بررسی کرده، آگاهانه در مورد عملکردمان تصمیم‌گیری می‌کنیم. به عبارتی افراد زمانی از هوش معنوی استفاده می‌کنند که بخواهند از ظرفیت‌ها و منابع معنوی برای تصمیم‌گیری‌های مهم بهره‌برداری کنند. هوش معنوی در ایجاد ارزش‌ها و دیدگاه‌های افراد نقش عمده‌ای ایفا می‌کند.

تعاریف متعددی از هوش معنوی وجود دارد. اما، به طور ساده می‌توان گفت هوش معنوی توانایی به کارگیری و بروز منابع، ارزش‌ها و کیفیت‌های معنوی است، به گونه‌ای که بتواند کارکرد روزانه و آسایش فکری را ارتقا دهد. هوش معنوی سازه‌های معنویت و هوش را درون یک سازه ترکیب می‌کند و به اعتقاد کینگ^۱ راهبردهای مقابله و تکنیک‌های حل مشکل با استفاده از معنویت در واقع کاربردهای سازگارانه هوش معنوی هستند. این ویژگی در واقع میانجی تأثیرات معنویت و ترکیبی از معنویت و هوش است (معلمی و دیگران، ۱۳۸۹). هوش معنوی چیزی بیش از توانایی ذهنی فرد است و فرد را به ماوراء فرد مرتبط می‌کند. علاوه بر این، هوش معنوی فراتر از رشد روانشناختی متعارف است. بدین جهت خودآگاهی شامل آگاهی از رابطه با موجود متعالی، افراد دیگر، زمین و همه موجودات می‌شود. هوش معنوی ذهن را روشن و روان انسان را با بستر زیربنایی وجود^۲ مرتبط می‌سازد (Vaughan, 2003).

کینگ (۲۰۰۸) چهار بعد هوش معنوی را شامل تولید معنای شخصی^۳، آگاهی متعالی^۴، بسط هوشیاری^۵ و تفکر وجودی^۶ می‌داند و هر یک از این ابعاد را به شرح زیر تعریف می‌کند. "تولید معنای شخصی" توانایی استفاده از تجارب فیزیکی و روحی جهت ایجاد معنا و هدف شخصی است و توانایی

1- King

2- Underlying Ground of Being

3- Personal Meaning Production

4- Conscious State Expansion

5- Transcendental Awareness

6- Critical Existential Thinking

بهره‌بردن از تجارب معنوی را به انسان می‌دهد. "آگاهی متعالی" توانایی شناسایی جنبه‌های متعالی خویشتن، دیگران و جهان با استفاده از هوشیاری است. "بسط هوشیاری" توانایی ورود به موقعیت‌های معنوی بالاتر از جمله تفکر عمیق، نیایش و مراقبه را به انسان می‌دهد و امکان تعالی معنوی را فراهم می‌سازد. "تفکر وجودی" عبارت از ظرفیت تفکر انتقادی نسبت به مباحث مربوط به هستی و متافیزیک از جمله حقیقت، جهان و نظایر آن است.

با دشوارتر شدن چالش‌های زندگی در جهان پیچیده امروز و لزوم برخورداری انسان از توانمندی‌های روحی و ظرفیت‌های معنوی که یاریگر وی در مسیر شناخت خویشتن واقعی خود باشد، مطالعات هوش معنوی در دهه اخیر مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. تاکنون برخی پژوهش‌ها در مورد هوش معنوی در ایران اجرا شده است (رقیب، ۱۳۸۷؛ احمدی و کجیاف، ۱۳۸۷؛ و فرامرزی، ۱۳۸۸). تاکنون توجه بیشتر این پژوهش‌ها جامعه دانشگاهی به ویژه دانشجویان بوده است. مطالعه هوش معنوی در بین کارکنان بخش‌های مختلف دانشگاه‌ها نیز با توجه به اهمیت این سازمان‌ها که هدف غایی آنها انسان‌سازی در همه ابعاد وجودی است، ضرورت ویژه‌ای می‌یابد. کتابخانه‌های دانشگاهی در این بین از موقعیت ویژه و منحصر به فردی برخوردارند و در واقع کانون تولیدات علمی و یکی از عوامل رشد و توسعه جامعه دانشگاهی محسوب می‌شوند. کتابداران عاملین فعالیت‌های کتابخانه‌ای هستند و نقش کلیدی آنها در موفقیت خدمات کتابخانه‌ای و تعامل مستمر با جامعه علمی کشور از یک سو و اهمیت هوش معنوی در شناخت خویشتن وجودی انسان و نقش محوری آن در به کارگیری ظرفیت‌های معنوی انسان از سوی دیگر، مطالعه هوش معنوی در کتابداران را به عنوان زمینه پژوهشی مهمی مطرح می‌کند. به همین دلیل پژوهش حاضر به بررسی هوش معنوی به ویژه تحلیل جمعیت شناختی آن در بین کتابداران می‌پردازد و تلاش می‌کند با تحلیل تفاوت‌های هوش معنوی بر حسب ویژگی‌های جمعیت شناختی مانند سن، جنس، میزان تحصیلات، سابقه کار، رشته تحصیلی، وضعیت تأهل و نوع فعالیت کاری، اطلاعات سودمندی در جهت شناسایی عوامل جمعیت شناختی مرتبط با هوش معنوی در کتابداران حاصل نماید.

سوالات پژوهش

۱. وضعیت هوش معنوی و هر یک از ابعاد آن در کتابداران دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان چگونه است؟
۲. هوش معنوی کتابداران دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان بر حسب ویژگی‌های جمعیت شناختی کتابداران چگونه است؟

پیشینه پژوهش

رقیب (۱۳۸۷) در پژوهشی به بررسی میزان هوش معنوی دانشجویان دانشگاه اصفهان و ارتباط آن با متغیرهای جمعیت شناختی پرداخته است. جامعه آماری مورد مطالعه شامل کلیه دانشجویان دانشگاه اصفهان در سال ۸۸-۸۷ بود که وی ۹۷ نفر را با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب و مورد مطالعه قرار داد. در آن پژوهش که با استفاده از مقیاس سنجش هوش معنوی کینگ انجام شد، یافته‌ها نشانگر هوش معنوی به نسبت بالا در دانشجویان دانشگاه اصفهان بود. از بین ویژگی‌های جمعیت شناختی، ارتباط معنی‌داری بین متغیرهای جنسیت، مقطع تحصیلی، دانشکده و سن، با میزان هوش معنوی به دست نیامد و تنها رابطه‌ی بین وضعیت تأهل با میزان هوش معنوی معنی‌دار بود. به عبارتی، میزان هوش معنوی دانشجویان متأهل به طور معنی‌داری بیش از دانشجویان مجرد بود. احمدی و کجباف (۱۳۸۷) نگرش معنوی دانشجویان دانشگاه اصفهان و ارتباط آن با برخی ویژگی‌های جمعیت شناختی را مورد بررسی قرار دادند. براساس یافته‌های آنان، دانشجویان نگرشهای متفاوتی نسبت به معنویت و ارتباط آن با مذهب داشتند و بین نگرش معنوی و جنسیت رابطه معنی‌داری مشاهده شد؛ اما بین نگرش معنوی و سن، نمره پیشرفت تحصیلی، درآمد خانواده، گروه‌های مختلف تحصیلی و وضعیت تأهل رابطه معنی‌داری بدست نیامد. مظاهری و دیگران (۱۳۸۷) نگرش پرستاران مرکز آموزشی درمانی روان پزشکی رازی به معنویت و مراقبت معنوی را بررسی کردند و نتایج حاکی از آن بود که نگرش به معنویت و مراقبت معنوی در پرستاران مرکز آموزشی درمانی روان پزشکی رازی در سطح مثبت و بالایی قرار دارد و بین نگرش به مراقبت معنوی و میزان تحصیلات و سابقه کار، ارتباط معنی‌دار وجود ندارد.

فرامرزی (۱۳۸۸) در پژوهشی به سنجش رابطه هوش معنوی و هوش هیجانی دانشجویان دانشگاه اصفهان پرداخت. روش پژوهش وی توصیفی - همبستگی و حجم نمونه مورد مطالعه برابر با ۴۵۰ نفر بود که به روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. ابزار اندازه‌گیری شامل دو پرسشنامه سنجش ویژگی‌های هوش هیجانی پیترایدز و فارنهام^۱ (۲۰۰۳)، و پرسشنامه هوش معنوی محقق ساخته بود. برای تحلیل داده‌ها از روش آماری رگرسیون چندگانه استفاده شد. یافته‌ها وی نشان داد که بین هوش معنوی و هوش هیجانی رابطه معنی‌داری وجود دارد و این ارتباط در ابعاد مختلف هوش معنوی مشاهده شد. به عبارتی، با افزایش هوش معنوی، هوش هیجانی نیز بیشتر می‌شود.

مقایسه هوش معنوی و سلامت روان در افراد معتاد و غیر معتاد، را معلمی و دیگران (۱۳۸۹) مورد

مطالعه قرار دادند. حجم نمونه ۱۶۰ نفر (۸۰ نفر معتاد به مواد مخدر و ۸۰ نفر غیر معتاد) بود که به شیوه نمونه‌گیری در دسترس در شهر زاهدان انتخاب نمودند. دو گروه از نظر سن و جنس شرایط یکسانی داشتند. از دو پرسشنامه خود گزارشی هوش معنوی و فرم ۲۸ سؤالی پرسشنامه‌ی سلامت عمومی گلدبرگ^۱ (۱۹۷۹) استفاده نمودند. آنان دریافتند که بین نمره‌های هوش معنوی و سلامت روان معتادان و غیر معتادان تفاوت معناداری وجود دارد به طوری که معتادان به مواد مخدر از هوش معنوی و سلامت روانی پایین تری نسبت به گروه افراد عادی برخوردار بودند. همچنین در هر دو گروه بین هوش معنوی و سلامت روان همبستگی معنادار مشاهده شد. ونس^۲ (۲۰۰۱) در بررسی اعتقادات معنوی پرستاران به این نتیجه رسید که بین مراقبت معنوی و پیامدهای بالینی ارتباط معنی دار وجود دارد. در این پژوهش، عدم رابطه معنی دار بین معنویت و مراقبت معنوی با آموزش و سابقه کار نیز نشان داده شد. فیرلم^۳ (۲۰۰۲) با بررسی ۵ دیدگاه مختلف در زمینه رهبری به مطالعه رهبری معنوی پرداخته و نشان داد که تفاوت معناداری بین رهبری معنوی در سنین مختلف وجود دارد. وی با تأکید بر رشد فردی و مقایسه واکنش‌های یک رهبر ۳۵ ساله با یک رهبر ۶۰ ساله نتیجه می‌گیرد که افراد در سلسله مراتب رشد، حالات متفاوتی دارند و رهبری معنوی در سنین مختلف مشابه نیست.

ویگلز ورث^۴ (۲۰۰۴) در پژوهشی به بیان مهارت‌های هوش معنوی پرداخت و مهارت‌های هوش معنوی را در ۴ بعد و ۲۱ مؤلفه بیان کرد. وی معتقد است که رشد هوش معنوی نه تنها برای فرد سودمند است بلکه برای جامعه و حتی سازمان‌هایی که فرد در آنها مشغول به کار است مفید خواهد بود. نتایج پژوهش فوق بیانگر آن است که افراد با افزایش سن بیشتر به دنبال مهارت‌های هوش معنوی می‌روند.

جورج^۵ (۲۰۰۶) با بررسی کاربرد عملی هوش معنوی در محیط کار، اهمیت هوش معنوی را در عرصه‌های امنیت شخصی، چگونگی تأثیرگذاری بر شخصیت، روابط بین فردی، مدیریت تغییر و از بین بردن موانع نشان داد. کینگ (۲۰۰۸) نیز به بررسی هوش معنوی و ارائه مدل اندازه‌گیری آن پرداخت. وی برای ارائه مدل هوش معنوی که شامل ابعاد تفکر انتقادی، تولید معنای شخصی، بسط هوشیاری و آگاهی متعالی بود، ابتدا سیاهه‌ای شامل ۸۴ مؤلفه تنظیم و بین ۶۱۹ نفر از دانشجویان دوره کارشناسی توزیع نمود و پس از تحلیل داده‌ها، مؤلفه‌های دارای همپوشانی حذف شدند و ۴۲ مؤلفه باقی مانده به ۳۰۵

1 - Goldenberg

2 - Vance

3 - Fairholm

4 - Wiggles worth

5 - Georg

دانشجوی مقطع کارشناسی ارائه کرد که نتیجه تجزیه و تحلیل مجدد منجر به کاهش مؤلفه‌های دیگری شد. در نهایت مدل SISRI را که مدلی خودگزارشی در پژوهش‌های هوش معنوی است با ۲۴ مؤلفه با قابلیت اطمینان مناسب برای تحقیقات آینده پیشنهاد نمود.

آمرام^۱ (۲۰۰۹) به بررسی سهم هوش عاطفی و معنوی در رهبری مؤثر کسب و کار پرداخت. شرکت کنندگان ۴۲ مدیر اجرایی و ۲۱۰ عضو هیئت مدیره بودند. ابزار پژوهش به صورت خودگزارشی بود و ابعاد شخصیت، هوش هیجانی، هوش معنوی، هوش عاطفی در آنها بررسی شد. میزان هوش هیجانی خودگزارش شده از سوی مدیران با ارزیابی کارکنان از اثربخشی رهبری رابطه معنی‌داری نشان داد و در خودگزارشی از هوش معنوی و هوش هیجانی در مدیران رابطه معنی‌داری مشاهده گردید. در ارزیابی‌ها مشاهده شد که ابعاد شخصیتی و هوش معنوی در مدیریت اثربخش نقش مؤثری دارند. همچنین میزان هوش هیجانی و هوش معنوی در مدیریت مؤثر نقش مهمی دارد.

به طور کلی، با نگاه به پیشینه نظری مربوط به هوش معنوی مشاهده می‌شود که مطالعه هوش معنوی در برخی زمینه‌های علمی مورد توجه بوده است، برخی پژوهش‌ها در زمینه هوش معنوی دانشجویان، و پژوهش‌های دیگری بر روی جامعه پرستاران و مدیران انجام شده است. نقش هوش معنوی در سلامت روان نیز مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. در اکثر پژوهش‌ها از آزمون‌های معتبر به ویژه پرسشنامه کینگ استفاده شده است. توجه روز افزون به بررسی هوش معنوی، اهمیت پرداختن به آن را نشان می‌دهد. با توجه به اینکه پژوهشی در مورد هوش معنوی در بین کتابداران ایران انجام نشده است، داده‌های حاصل از پژوهش حاضر اطلاعات مفیدی در این زمینه ارائه خواهد داد.

روش پژوهش

در این پژوهش از روش پیمایشی تحلیلی استفاده شده است. جامعه پژوهش شامل کل کتابدارانی بود که در زمان انجام تحقیق با داشتن حداقل مدرک دیپلم در کتابخانه‌های دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان (شامل دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، دانشگاه اصفهان و دانشگاه صنعتی اصفهان) مشغول به خدمت بودند. تعداد کل کتابداران کتابخانه‌های این سه دانشگاه ۱۶۶ نفر بودند که نمونه‌ای تصادفی به تعداد ۱۱۵ نفر از بین آنها انتخاب شد. به منظور گردآوری اطلاعات، علاوه بر ۷ سؤال جمعیت‌شناختی در مورد جنس، سن، سابقه کار، میزان تحصیلات، رشته تحصیلی، وضعیت تأهل و بخش محل خدمت

کتابداران، از مقیاس خودارزیابی هوش معنوی^۱ کینگ (۲۰۰۸) استفاده گردید. این مقیاس یک ابزار اندازه‌گیری مربوط به سنجش هوش معنوی با چهار زیر مقیاس (تفکر انتقادی، تولید معنای شخصی، بسط هوشیاری و آگاهی متعالی) و دارای ۲۴ گویه است. مقیاس براساس طیف پنج گزینه‌ای لیکرت با گزینه‌های "اصلاً در مورد من درست نیست"، "در مورد من خیلی درست نیست"، "تا حدودی در مورد من درست است"، "خیلی در مورد من درست است" و "کاملاً در مورد من درست است"، تنظیم شد. نمره کلی مقیاس یعنی نمره هوش معنوی می‌تواند بین صفر تا ۹۶ باشد که نمره بالا نشان دهنده میزان بالای هوش معنوی در افراد است. گویه‌های ۲۱، ۱۷، ۱۳، ۹، ۵، ۳، ۱ مربوط به تفکر انتقادی، گویه‌های ۲۳، ۱۹، ۱۵، ۱۱، ۷ مربوط به تولید معنای شخصی، گویه‌های ۲۲، ۲۰، ۱۸، ۱۴، ۱۰، ۶، ۲ مربوط به بسط هوشیاری و گویه‌های ۲۴، ۱۶، ۱۲، ۸، ۴ مربوط به آگاهی متعالی است. در بعد تفکر انتقادی نمره کل می‌تواند بین صفر تا ۲۸، در بعد تولید معنای شخصی بین صفر تا ۲۰، در بعد بسط هوشیاری بین صفر تا ۲۸ و در بعد آگاهی متعالی بین صفر تا ۲۰ باشد.

کینگ (۲۰۰۸) به منظور سنجش روایی، این مقیاس را با پرسشنامه‌های معتبر دیگری مانند مقیاس خود تفسیری فراشخصی^۲، مقیاس عرفان^۳ و مقیاس دینداری درونی و بیرونی مورد مقایسه قرار داد و ضریب همبستگی آنها به ترتیب ۰/۶۷، ۰/۶۳ و ۰/۵۸ به دست آمد. پایایی این مقیاس نیز در مطالعات کینگ (۲۰۰۸) با ضریب آلفای ۰/۹۵ تأیید شد. در پژوهش حاضر روایی صوری و محتوایی پرسشنامه براساس نظر متخصصان تأیید شد و با اجرای یک مطالعه مقدماتی و توزیع پرسشنامه بین ۳۰ نفر از جامعه پژوهش، پایایی ابعاد هوش معنوی به ترتیب تفکر انتقادی ۰/۷۶، تولید معنای شخصی ۰/۷۸، بسط هوشیاری ۰/۷۲ و آگاهی متعالی ۰/۸۰۴ به دست آمد. پایایی کل پرسشنامه نیز با آلفای کرونباخ ۰/۹۱ مورد تأیید قرار گرفت. گردآوری داده‌ها در بهار ۱۳۹۰ انجام شد و داده‌ها با استفاده از نسخه ۱۶ نرم افزار اماری SPSS مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

کلیه کتابداران انتخاب شده به عنوان نمونه پژوهش (۱۱۵ کتابدار) به پرسشنامه‌های توزیع شده پاسخ دادند و تمام پرسشنامه‌ها دریافت گردید.

1 -The Spritual Intelligence Self-Report Inventory (SISRI-24)

2 - Metapersonal Self-Consturul Scale (MSC; DeCicco & Stroink,2003)

بررسی ویژگی‌های جمعیت شناختی نشان داد که ۷۰/۴۳ درصد کتابداران را زنان تشکیل می‌دهند. بیشترین رده سنی کتابداران ۳۹-۳۰ سال با ۴۴/۳ درصد و کمترین رده سنی کمتر از ۳۰ سال با ۲۷ درصد می‌باشد. سابقه کار ۹-۵ سال (با ۳۰/۴ درصد) بیشترین تعداد، و سابقه کار کمتر از ۵ سال (با ۲۱/۷ درصد) کمترین تعداد را به خود اختصاص داد. تعداد کتابداران با مدرک کارشناسی با ۵۲/۲ درصد، بیشترین و با مدرک دکتری با ۰/۹ درصد، کمترین میزان را نشان داد. در توزیع فراوانی رشته تحصیلی مشاهده شد ۸۰ درصد کتابداران در رشته کتابداری و ۹/۵۶ درصد در رشته‌های غیر کتابداری تحصیل کرده‌اند. از نظر وضعیت تأهل، ۳۴/۷۸ درصد کتابداران مجرد و ۵۸/۲۶ درصد متأهل بودند. همچنین توزیع فراوانی بخش محل خدمت یعنی نوع فعالیت کتابداران نیز حاکی از این بود که ۴۳/۴۷ درصد کتابداران بخش محل خدمت (نوع فعالیتشان) بیش از یک مورد تا کلیه امور کتابخانه بوده است.

یافته‌های مربوط به وضعیت هوش معنوی کتابداران دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان و هر یک از ابعاد آن در جدول ۱ منعکس شده است.

جدول ۱. شاخصهای آماری هوش معنوی کتابداران دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان

ابعاد هوش معنوی	میانگین	انحراف معیار	کمترین	بیشترین	دامنه تغییرات
تفکر وجودی	۲۴/۸	۴/۱	۱۱/۷	۳۴	۷-۳۵
تولید معنای شخصی	۱۶/۷	۲/۵	۱۲	۲۵	۵-۲۵
آگاهی متعالی	۱۶/۶	۳/۱	۱۰	۲۵	۵-۲۵
بسط هوشیاری	۲۳/۴	۳/۷	۱۲	۳۵	۷-۳۵
جمع	۸۱/۶	۱۱/۶	۴۶	۱۱۹	۲۴-۱۲۰

چنانکه در جدول ۱ مشاهده می‌شود، "تفکر وجودی" با میانگین ۲۴/۸، "بسط هوشیاری" با میانگین ۲۳/۴، "تولید معنای شخصی" با میانگین ۱۶/۷ و "آگاهی متعالی" با میانگین ۱۶/۶ با در نظر گرفتن حداکثر میانگین‌های ممکن در هر یک از ابعاد که به ترتیب می‌توانست ۲۸، ۲۰، ۲۰ و ۲۸ باشد، در سطح بالایی قرار دارند. در حالت کلی نیز هوش معنوی کتابداران دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان با میانگین ۸۱/۶ در سطح بالا برآورد می‌شود.

جدول ۴ نشان می‌دهد که بیشترین میانگین هوش معنوی ۸۶/۲۳ در بین افراد با سابقه کار ۱۵ سال و بالاتر و کمترین میانگین برابر با ۷۷/۱۶ در بین افراد با سابقه کمتر از ۵ سال مشاهده شده است. نتایج آنالیز واریانس نشان داد که میانگین هیچ یک از متغیرهای هوش معنوی بر حسب سابقه کار کتابداران شاغل در کتابخانه‌های دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان تفاوت آماری معنی‌دار ندارد (P value=0.35).

جدول ۵: شاخص‌های آماری هوش معنوی کتابداران بر حسب میزان تحصیلات

نتایج آزمون آنالیز واریانس		کارشناسی ارشد ودکتری		کارشناسی		دیپلم		تحصیلات
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
F	P-Value	۸/۷	۸۱/۲۸	۱۲/۶	۸۲/۷۸	۱۲/۳۷	۷۹/۲۷	هوش معنوی
۰/۸۳	۰/۴۴							

جدول ۵ نشان می‌دهد که بیشترین میانگین هوش معنوی بر حسب مقاطع تحصیلی به ترتیب مربوط به کارشناسی (۸۲/۷۸)، کارشناسی ارشد و دکتری (۸۱/۲۸) و دیپلم (۷۹/۲۷) است و مقایسه میانگین هوش معنوی در سطوح مختلف تحصیلی نشان داد که با وجود اینکه میانگین هوش معنوی در مقطع کارشناسی بیشتر است، این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار نیست (P-Value=0.44).

جدول ۶: شاخص‌های آماری هوش معنوی کتابداران بر حسب رشته تحصیلی

نتایج آزمون t		غیر کتابداری		کتابداری		رشته تحصیلی
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
t	P-Value	۹/۶۵	۸۹/۱۲	۱۱/۱۱۸	۸۰/۵	هوش معنوی
۲/۳۳	۰/۰۲۲					

بر اساس جدول ۶، میانگین هوش معنوی در رشته غیر کتابداری ۸۹/۱۲ می‌باشد که نسبت به میانگین هوش معنوی در رشته کتابداری ۸۰/۵ بیشتر است. مقایسه میانگین هوش معنوی در رشته‌های کتابداری و غیر کتابداری با استفاده از آزمون t نشان داد که این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار است (P-Value=0.022).

جدول ۷: شاخص‌های آماری هوش معنوی کتابداران برحسب وضعیت تأهل

نتایج آزمون t		متأهل		مجرد		وضعیت تأهل
		انحراف معیار	میانگین	انحراف معیار	میانگین	
t	P-Value	۱۲/۶۵	۸۲/۸۹	۸/۸۸	۷۹/۹۳	هوش معنوی
۱/۳	۰/۲					

در جدول ۷ مشاهده می‌شود که میانگین هوش معنوی افراد متأهل ۸۲/۸۹ و افراد مجرد ۷۹/۹۳ است. مقایسه میانگین هوش معنوی این دو گروه از راه آزمون t نشان داد که این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار نیست (P-Value=0.2).

جدول ۸: شاخص‌های آماری هوش معنوی کتابداران برحسب نوع فعالیت

نتایج آزمون آنالیز واریانس		انحراف معیار	میانگین	نوع فعالیت
F	P-value	۱۰/۶	۸۰/۷۵	خدمات عمومی
		۱۶/۸	۸۳/۱۲	خدمات فنی
۰/۶۶۹	۰/۷۷۶	۱۳/۳	۸۵/۱۵	مدیریت
		۹/۱۵	۸۲/۳۶	خدمات ترکیبی*

* خدمات ترکیبی می‌تواند ترکیبی از برخی فعالیت‌های کتابخانه مانند انجام خدمات عمومی و خدمات فنی یا مدیریت توسط یک کتابدار باشد.

جدول ۸ نشان می‌دهد که هوش معنوی در مدیران با میانگین ۸۵/۱۵ بالاتر از سایر شاغلین کتابخانه‌ها است ولی نتایج آنالیز واریانس نشان داد که بین میانگین نمره هوش معنوی فعالیت‌های مختلف از نظر آماری تفاوت معنی‌دار وجود ندارد (P-Value=0/776).

نتیجه‌گیری

در پاسخ به پرسش اول پژوهش مبنی بر چگونگی وضعیت هوش معنوی در کتابداران دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان، یافته‌ها نشان داد که هوش معنوی کتابداران با میانگین ۸۱/۶ در مقایسه با بالاترین میزان ممکن در پرسشنامه پژوهش حاضر یعنی میانگین ۹۶، در سطح بالایی قرار دارد. نتایج تحقیقات رقیب (۱۳۸۷) و رضازاده (۱۳۸۹) نیز حاکی از این بود که هوش معنوی در بین دانشجویان و مدیران دانشگاهی در حد بالا و متوسط رو به بالا قرار دارد. در پژوهش لواسانی و دیگران (۱۳۸۷) نیز معنویت در بین پرستاران در سطح بالایی بوده است و آمرام (۲۰۰۹) در بررسی هوش معنوی در جامعه مدیران، میزان هوش معنوی را عامل مهمی در مدیریت قلمداد نموده است. برای جامعه ما که جامعه‌ای مذهبی و متمایل به ارزشهای معنوی و انسانی است، بالا بودن میزان هوش معنوی کتابداران و سایر گروه‌های جامعه که در پژوهش‌های دیگر مورد مطالعه قرار گرفته‌اند، یافته‌ای مورد انتظار است.

میانگین بعد تفکر وجودی (۲۴/۸) نسبت به حداکثر میانگین ممکن در این بعد (میانگین ۲۸)، در سطح بالا قرار دارد. همچنین، کتابداران از نظر تولید معنای شخصی میانگین ۱۶/۸ را از ۲۰ کسب کردند که وضعیت مناسبی است. برخی پژوهش‌ها مانند مطالعه ماسکارو^۱ و روزن^۲ (۲۰۰۵) همبستگی مثبت معنادار بین مقیاس معنایابی در زندگی و مقیاس امیدواری، و همبستگی منفی بین معنایابی شخصی با افسردگی و روان رنجور خویی^۳ گزارش نمودند. همچنین، معنایابی شخصی بین استرس‌های روزانه و افسردگی، نقش میانجی داشته با کاهش معنایابی شخصی رابطه بین استرس‌های زندگی و افسردگی بالا می‌رود. از آنجا که یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از سطح بالای تولید معنای شخصی در کتابداران بود، به نظر می‌رسد با توجه به نتایج پژوهش‌های پیشگفته در رابطه با همبستگی معنایابی با کاهش استرس و افسردگی، کتابداران مورد مطالعه در این پژوهش در مقابله با استرس‌های شغلی و عوارض ناشی از آن از ظرفیت مناسبی برخوردار باشند و سطح مطلوب تولید معنای شخصی در کتابداران، زمینه‌ای برای نگرش مثبت و امیدواری به آینده و تلاش برای بهبود فرایند زندگی و فعالیت‌های حرفه‌ای باشد.

در مورد بعد بسط هوشیاری، یافته‌ها نشان داد که کتابداران میانگین ۲۳/۴ را از ۲۸ کسب کردند که در سطح مناسبی قرار دارد. برخی پژوهش‌ها گزارش شده است که افرادی که از تکنیک‌های بسط هوشیاری و مدیتیشن متعالی استفاده می‌کردند، بهبود طولی در کارآیی درمان فشار خون در مقایسه با

1- Mascaro

2- Rosen

3- Neuroticism

گروه کنترل می‌یافتند. تعدادی پژوهش کنترل شده نیز تأثیر مثبت مدیتیشن متعالی را بر سلامتی قلبی - عروقی، کاهش فشار خون و کم خونی نشان داد است (Fields, 2002).

در تحلیل بعد آگاهی متعالی، یافته‌ها نشان داد که کتابداران با کسب میانگین ۱۶/۶ از ۲۰، در وضعیت مطلوبی قرار دارند. اگرچه هنوز شواهد زیادی در زمینه بعد آگاهی متعالی در دسترس نیست، اما در پژوهش‌های نیگرن^۱ و دیگران (۲۰۰۵) رابطه معنی‌دار مثبتی بین تعالی شخصی با انعطاف‌پذیری، حس یکپارچگی^۲ و داشتن هدف در زندگی، رشد شخصی، کیفیت زندگی، ارتباط مثبت با دیگران و رضایت از زندگی مشاهده شده است. بالا بودن میانگین آگاهی متعالی در کتابداران یافته نویدبخشی است که به ویژه با توجه به رابطه آن با انعطاف‌پذیری و ارتباط مثبت با دیگران، می‌تواند آثار خوبی در محیط کتابخانه‌ها، به ویژه در زمینه رفتار کتابداران با مراجعان در پی داشته باشد.

در پاسخ به پرسش دوم پژوهش، مبنی بر وضعیت هوش معنوی بر حسب ویژگی‌های جمعیت شناختی کتابداران دانشگاه‌های دولتی شهر اصفهان، یافته‌ها نشان داد جنسیت نقش معنی‌داری ندارد. نتایج تحقیقات لواسانی (۱۳۸۷)، رقیب (۱۳۸۷) نیز حاکی از این است که معنویت با جنسیت ارتباط معنی‌دار ندارد و این در حالی است که در پژوهش جورج (۲۰۰۶) نمره هوش معنوی زنان به طور معنی‌داری بیشتر از مردان بوده است و احمدی و کجباف (۱۳۸۷) نیز در مطالعات خود دریافتند که زنان نسبت به مردان، به معنویت گرایش بیشتری داشته و نگرش زنان به معنویت مثبت‌تر بوده است. در پژوهش آذربایجانی (۱۳۸۲) درباره جهت‌گیری اسلامی نیز میانگین زنان فقط در بخش اخلاق از مردان بالاتر بوده است. برخی از محققان از جمله آلپورت^۳ و ورنون^۴ (۱۹۳۱، نقل در احمدی و کجباف، ۱۳۸۷: ۹) به این نتیجه رسیدند که علائق زیبایی شناختی، اجتماعی و دینی زن‌ها بیشتر از مردها است. عدم همخوانی یافته‌های پژوهش حاضر با برخی از تحقیقات قبلی، می‌تواند نشانگر فرصت‌های رشد برابر در بین مردان و زنان جامعه باشد که آنها را قادر ساخته به سطح بالایی از هوش معنوی دست یابند. می‌توان گفت نگرش دینی و مذهبی رایج در جامعه، به همه افراد این فرصت را می‌دهد که در مقابل واقعیت‌های مادی و معنوی حساس باشند و معنویت را یکی از ارکان محوری در زندگی خود قرار دهند.

در تحلیل هوش معنوی مشاهده شد که سن افراد نقش معنی‌داری بر تفاوت میانگین‌ها ندارد. نتایج تحقیقات رقیب (۱۳۸۷) نیز حاکی از این بود که هوش معنوی با سن ارتباط معنی‌دار ندارد. اما، این یافته با

1- Nygren

2- Sense of Coherence

3- Allport

4 -Vernon

نتایج گزارش شده توسط ویگلس ورث^۱ (۲۰۰۴) در وجود ارتباط معنی‌دار بین سن و میزان هوش معنوی ناسازگار است. وی گزارش نمود که افراد با افزایش سن، بیشتر به دنبال مهارت‌های هوش معنوی می‌روند و در راستای رشد و پرورش آن آگاهانه یا غیر آگاهانه قدم بر می‌دارند. فیرهلم^۲ (۲۰۰۲) نیز در مطالعه خود روی نظریه رهبری معنوی از رشد فردی سخن به میان می‌آورد و واکنش‌های یک رهبر جوان را با یک رهبر میانسال مقایسه می‌کند. وی بر این عقیده است که افراد در سلسله مراتب رشد، حالات متفاوتی دارند و رهبری معنوی در سنین متفاوت مشابه نیست. عدم تفاوت هوش معنوی بر حسب سن در جامعه کتابداران در پژوهش حاضر و همچنین این نکته که میانگین هوش معنوی در هر سه گروه سنی در سطح بالایی قرار دارد، نشان می‌دهد که در جامعه ایران جوانان زیر ۳۰ سال نیز از هوش معنوی در حد افراد میانسال برخوردارند و این یافته نویدبخشی است که رشد معنوی کتابداران جوان را نشان می‌دهد.

همچنین یافته‌های پژوهش نشان داد که هوش معنوی کتابداران بر حسب سابقه کار تفاوت معنی‌دار ندارد. این یافته با گزارش‌های مظاهری و دیگران (۱۳۸۷)، رقیب (۱۳۸۷) و ونس^۳ (۲۰۰۱) مطابقت دارد. به نظر می‌رسد هوش معنوی ویژگی بنیادینی است که افزایش میزان تحصیلات تغییری در آن ایجاد نمی‌کند. سایر یافته‌های پژوهش نشان داد که هوش معنوی در بین افراد با تحصیلات غیر کتابداری بیش از کارکنان با تحصیلات کتابداری است و این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار است ($P\text{-Value}=0.022$). این بخش از یافته‌های پژوهش حاضر نکته غیر منتظره‌ای است که نیازمند تأمل بیشتر و انجام مطالعات وسیع‌تر است. از آن جا که پژوهش مشابه دیگری در این زمینه در متون و منابع ملاحظه نگردید، تفسیر این بخش از یافته‌ها بدون انجام پژوهش‌های وسیع‌تر ممکن نخواهد بود.

هوش معنوی در متأهلین با میانگین (۸۲/۸۹) بیش از افراد مجرد بود، ولی این تفاوت از نظر آماری معنی‌دار نبود. این یافته با نتایج پژوهش رقیب (۱۳۸۷) که حاکی از وجود رابطه معنی‌دار بین متغیرهای معنویت، مراقبت معنوی، هوش معنوی و وضعیت تأهل بود، مطابق نیست. همچنین، میانگین هوش معنوی مدیران بیش از سایر افرادی بود که به فعالیت‌های دیگر کتابخانه مشغول بودند، اما این تفاوت نیز از نظر آماری معنی‌دار نبود.

در تفسیر یافته‌های پژوهش حاضر در مورد عدم رابطه معنی‌دار هوش معنوی با ویژگی‌های جمعیت شناختی کتابداران (به جز رشته تحصیلی) به نظر می‌رسد، هوش معنوی با عوامل دیگری فراتر از

1- Wiggles worth

2 -Fairholm

3- Vance

ویژگی‌های جمعیت شناختی در ارتباط باشد. تحلیل عمیق‌تر هوش معنوی و شناخت عوامل مرتبط با آن نیازمند مطالعاتی است که همبستگی عوامل دیگری مانند عوامل فرهنگی و جامعه شناختی را با هوش معنوی مورد توجه قرار دهد.

منابع

- آذربایجانی، مسعود (۱۳۸۲). تهیه و ساخت آزمون جهت گیری مذهبی با تاکید بر اسلام. قم: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- احمدی، سید جعفر، کجیاف، محمدباقر (۱۳۸۷). بررسی نگرش معنوی دانشجویان دانشگاه اصفهان و ارتباط با برخی ویژگی‌های جمعیت شناختی، طرح تحقیقاتی، دانشگاه اصفهان، چاپ نشده.
- رضازاده، سمانه (۱۳۸۹). بررسی رابطه سبک‌های عمومی تصمیم‌گیری و هوش معنوی مدیران دانشگاه‌های فردوسی و علوم پزشکی مشهد در سال ۱۳۸۹. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علوم تربیتی.
- رقیب، مائده سادات، احمدی، جعفر، سیادت، علی. (۱۳۸۷). تحلیل میزان هوش معنوی دانشجویان دانشگاه اصفهان و ارتباط آن با ویژگی‌های جمعیت شناختی. پژوهشنامه مطالعات روانشناسی تربیتی، ۵۰ (۸): ۳۹-۵۶.
- فرامرزی، سالار، همایی، رضا، حسینی، محمدسلطان (۱۳۸۸). بررسی رابطه هوش معنوی و هوش هیجانی دانشجویان. دو فصلنامه مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۳ (۵): ۱۳۸۸.
- لواسانی، مسعود غلامعلی، کیوانزاده، محمد، ارجمند، ندا (۱۳۸۷). معنویت، استرس شغلی، تعهد سازمانی و رضایت شغلی در پرستاران شهر تهران. دو فصلنامه روانشناسی معاصر، ۳ (۲): ۶۱-۷۳.
- مظاهری، منیره، فلاحتی خشکاب، مسعود، مداح، سادات سید باقر، رهگذر، مهدی (۱۳۸۷). نگرش پرستاران به معنویت و مراقبت معنوی. فصلنامه پایش، ۸ (۱): ۳۱-۳۷.
- معلمی، صدیقه، رقیبی، مهوش، سالاری درگی، زهره (۱۳۸۹). مقایسه هوش معنوی و سلامت روان در افراد معتاد و غیر معتاد. مجله علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی شهید صدوقی یزد، ۱۸ (۳): ۲۳۵-۲۴۲.
- Amram, Joseph Yosi (2009). *The contribution of emotional and spiritual intelligences to effective business leadership*. (Doctoral dissertation, Institute of Transpersonal Psychology).
- Fairholm, Gilbert (2002). *Conceiving Leadership: Exploring Five Perspectives of Leadership by Investigating the Conception and Experiences of Selected Metropolitan Washington*

- Area Municipal Managers. *Public Administration*. Ann Arbor, MI: UMI
- Fields, J. Z., Walton, K. W., Schneider, R. S., Nidich, S. I., Pomerantz, R. and Suchdev, P. (2002). Effect of a multimodality natural medicine program on carotid atherosclerosis in older subjects: a pilot trail of Maharishi Vedi medicine. *American Journal of Cardiology*. 89 (8): 952-8.
- George, M. (2006). Practical application of spiritual intelligence in workplace. *Human resource management international digest*. 14 (5): 3-5.
- King, D.B. (2008). *Rethinking claims of spiritual intelligence: A definition, model and measure*. (Master of Science Dissertation, Trent University, Peterborough, Ontario, Canada).
- Mascaro N, Rosen DH. (2005). Existential meaning's role in the enhancement of hope and prevention of depressive symptoms. *Journal of Personality*. 73 (4), 985-1014.
- Nygren, B., Alex, E., Jonse'n, Y., Gustafson, A., Norberg, A. and Lundman, B. (2005). Resilience, sense of coherence, purpose in life and self-transcendence in relation to perceived physical and mental health among the oldest old. *Aging & Mental Health*. 9: 354-62.
- Vance, D. L. (2001). Nurses, attitudes towards spirituality and spiritual care. *Measuring Nursing*. 10: 264-70.
- Vaugan, F. (2003). What is Spiritual Intelligence. *Journal of Humanistic Psychology*. 42 (2): 16- 33.
- Wigglesworth, C. (2004). Spiritual Intelligence and Why it Matters. [OnLine] Available: <http://www.consciouspursuits.com/articles/siwhyitmatters.pdf> [Accessed May 11, 2011].